

Zuidelijk Afrika

KWARTAALBLAD OVER ZUIDELIJK AFRIKA
ZOMER 2003 JAARGANG 7 NR 2 € 5,50

De trauma's van Zuid-Afrika

Het leven lijkt

Achtergrond

Gifmenger Wouter Basson loopt vrij rond, maar het gewone volk leeft met het trauma's. Dit vertelt in een notendop het verhaal van een onafgemaakte verzoening. "De situatie is toch nog nauwelijks veranderd?"

EVELIEN GROENINK

André Steenkamp werd in 1973 in een bus naar de township Eersterus bij Pretoria gebracht, toen hij drie maanden oud was. Eersterus had nette huisjes, speciaal voor kleurlingen. Een van die huisjes was voor zijn moeder, zijn broer en zus en voor hem. Niet voor zijn vader, want dat was een blanke Ier. "Maar misschien had mijn vader ons toch wel verlaten." Het leven in Marabastad, de marktwijk die ontruimd werd omdat 'het een industrieel gebied moest worden' – maar eigenlijk omdat er daar, veel te dicht bij de blanke stad, kleurlingen woonden – was natuurlijk niet ideaal geweest. Het was een sloppenwijk vol viswijven, zakkenrollers, dames van lichte zeden en flierefluiters, zoals dat een ouderwetse marktbuurt betaamt. "Maar de burens kenden elkaar en letten op elkaars kinderen. We hadden politieagenten die tussen ons in woonden, die de boeven persoonlijk in hun nekvel grepen als er iemand beroofd was. Ik kan het me zelf niet herinneren, maar zoals de ouderen over de 'oude buurt' praten, dat geeft me een gevoel van veiligheid." Veiligheid was niet het gevoel waarmee André, nu dertig jaar oud, opgroeide in de nieuwe kleurlingentownship Eersterus. "Als iemand iets van je afpakte of je sloeg, kon je nergens

FOTO: SASA KRALJI/AFRIKA PHOTOS

terecht. Er waren geen burens die het voor je opnamen. Op het politiebureau werd je alleen geholpen als een van de nieuwe, vreemde agenten daar zin in had." In de oude buurt had je geweten waar de ander vandaan kwam. Als de buurvrouw een groot huis had, wist je dat ze dat te danken had aan wijlen haar echtgenoot, die goed geboerd had in het tweedehands kledingbedrijf. Hier wist je niets van elkaar. Waarom werd buurvrouw X's dievende zoon de hand boven het hoofd gehouden door de politie? Waarom had de schoolmeester ineens een auto? Je had voortdurend het gevoel dat een ander misschien iets had dat jou toekwam. Je wist dat je iets miste, maar slechts een enkeling beseftte dat dat 'iets' te maken had met elementaire menselijke waardigheid: trouwen met wie en wonen waar je wilt, zelf een school

en een beroep kiezen – allemaal zaken die door apartheid onmogelijk waren gemaakt. "De meeste mensen hier denken niet zo diep. Ze zijn agressief en alcoholisch, ze slaan en schoppen om zich heen met het idee dat ze alleen daardoor zelf een beter leven kunnen krijgen", peinst André. Hij werd 'suïcidaal' op zijn zestiende, toen een buurvrouw rondvertelde dat hij haar achtjarige dochter had verkracht. "En ik was het niet, het was de stiefvader van dat meisje. Die buurvrouw haar echtgenoot. Maar hem beschermde ze, omdat ze financieel van hem afhankelijk was." André had altijd geprobeerd een goed mens te zijn. "Daarom was ik altijd alleen. Als ik vriendschap met de jongens op school had gesloten, was ik nu ook een gangster geweest. Meisjes, daar was ook geen sprake van. Die wilden een jongen met geld."

Confrontatie tussen daders
en slachtoffers bij de
Waarheidscommissie.

...kt zonder zin

Alleen en permanent onveilig heeft André sinds zijn zestiende 'ontelbare' malen geprobeerd zelfmoord te plegen; een duidelijk voorbeeld, zouden therapeuten zeggen, van een onbeantwoord gebleven hulpvraag. "Nu heb ik hiv. Ik weet niet of het komt van de keren dat ik mezelf gesneden of geïnjecteerd heb, of van een alcoholische ex-vriendin. Maar eigenlijk ben ik er dankbaar voor. Ik hoef me niet langer het hoofd te breken over zelfmoord of niet. Ik laat het aan het virus over."

In de zwarte township Mamelodi was je ook alleen een echte kerel als je gangster was. Het was in de apartheidsjaren een veel aantrekkelijker carrière dan die van mijnwerker of *garden boy*; de gangsters keken neer op de 'brave kaffers' die 'ja baas' zeggend door het leven gingen. Vele 'bravelingen' reageerden zich echter

's avonds net zo gewelddadig af op vrouw en kroost als de gangsters dat deden op hun slachtoffers. "Geweld was overal. Het enige wat je kon doen, was aan de goede kant staan en *comrade* worden. Dan vocht je weliswaar ook, maar je had tenminste een goed gevoel over jezelf. De mensen die dat niet hadden, raakten getraumatiseerd", zegt buurtbewoner David Ramokgopa.

Is het niet tijd dat de trauma's een beetje bedaren, nu negen jaar na de eerste democratische verkiezingen? Ramokgopa: "Waarom zou dat zo snel al het geval zijn? De situatie is toch nog nauwelijks veranderd. Iemand als Wouter Basson [de militaire dokter die toegaf 'vijanden van de regering' dodelijk vergif te hebben toegediend en desondanks in april 2002 werd vrijgesproken. Red.] loopt vrij rond. De politie is nog steeds

corrupt. Er is geen nieuw gevoel van veiligheid en rechtvaardigheid ontstaan."

Even leek het erop dat dat ging gebeuren, vult hij aan, toen *comrades* in de late jaren negentig zelf gingen afrekenen met gangsters. "Als je iets gebeurde, wist je dat er een netwerk was dat de schuldige zou vinden en hem een pak slaag zou geven. Er was ineens veel minder criminaliteit." Maar de nieuwe regering besloot dat het in een democratie geen pas geeft voor burgers om het recht in eigen hand te nemen; de *kangaroo courts* [illegale rechtbanken. Red.] werden opgerold en sommige leiders ervan zelfs gearresteerd. "Dat zou niet geven", zegt Ramokgopa, "als ze tegelijkertijd werk hadden gemaakt van hervorming van de officiële politie. Dat bleef weer uit en we zijn dus nu weer terug bij af." David Ramokgopa is vastbesloten om genoeg bij elkaar te sparen zodat zijn tweejarige zoontje Lehae naar een privé-school of kostschool kan. "Als hij naar de townshipschool gaat, wordt hij straks ook crimineel."

"Verkrachting, huiselijk geweld, misdaad, alcoholisme, aids. 's Avonds barst ik vaak zelf in huilen uit", zegt Katharina Ley, traumatherapeut voor Mamelodi en Eersterus. "Er heerst een algemene sfeer van depressie en wat 'anomie' heet: de afwezigheid van algemeen geaccepteerde waarden. Het leven lijkt geen zin te hebben. Waar mensen zeggen werkloos te zijn omdat er 'geen werk is', is het vaak veeleer een kwestie van een gebrek aan energie en een gevoel van nutteloosheid."

Dat gevoel had de van origine Zwitserse therapeute niet alleen in de townships van Pretoria. Ze had het ook in haar eerdere werk voor het Centrum voor de Studie van Geweld en Verzoening in Johannesburg met ex-soldaten van het ANC-guerrillaleger Umkhonto we Sizwe. >

Dr. Wouter Basson tijdens de hoorzitting van de Waarheidscommissie over biologische en chemische wapens. Hij was het brein achter dergelijke oorlogsvoering.

Er is geen nieuw gevoel van veiligheid en rechtvaardigheid ontstaan

De mensen hebben een grote innerlijke kracht en warmte

“De oorlog was over, maar de ongelijkheid in de samenleving bestond nog. Ze voelden zich machteloos, spraken in termen van ‘Mandela beloofde ons’ en ‘we zijn verraden.’ Ze waren lusteloos, depressief en veelal destructief. Ze hadden kinderen gemaakt met vijf verschillende vriendinnen en als je ze vroeg waarom ze het niet bij één konden houden, zeiden ze dat ze toch niet genoeg geld hadden om te trouwen. Machteloosheid als een excuus voor méér destructief gedrag. Sommigen waren de criminele kant op gegaan, waren autokapers geworden.”

Het zijn echter niet alleen zwarten en ‘bruinmensen’ die nog steeds de littekens dragen van Zuid-Afrika’s gewelddadige geschiedenis. Ley: “De blanken net zo goed. Hoe konden ze doorleven temidden van terreur en onrecht alsof er niets aan de hand was? Als je je daarvan afzijdig wilt houden, heb je gigantische afweermechanismen nodig. En daarmee rondlopen is beslist niet gezond.” Ze noemt het geval van de blanke familie die ze ooit in therapie had. Man, vrouw en kind waren door zwarte zakkenrollers beroofd in een park. “Ze waren niet fysiek aangevallen. De vrouw was daardoor vooral opgelucht – per slot was er alleen een portemonnee weg en het kind was niets overkomen. Maar de man was en bleef woedend; hij bleef maar schreeuwen dat de regering geen stuiver waard was en dat het land naar de haaien ging. Pas na enkele sessies kalmeerde hij en durfde hij de andere kant van de medaille onder ogen te zien: dat hij in het verleden geleefd had met het gevoel dat hij als man de veiligheid van vrouw en kind kon garanderen, en dat hij dat nu niet meer kon. Hij moest erkennen dat hij niet oppermachtig was.” Een

parallel met apartheid, een systeem dat met veel machtsvertoon de veiligheid van een kleine elite beschermde? Ley: “Het lijkt er wel op, hè?”

Zal het ooit weer goed komen met Zuid-Afrika? Ley: “De mensen hier zijn heel bijzonder. Ze hebben een grote innerlijke kracht en warmte; zelfs na een groot trauma zie je dat men er individueel bovenop komt en toch weer een positieve rol speelt in de gemeenschap. Helaas worden juist zij vaak het slachtoffer van de mensen die die innerlijke kracht niet hebben, die zich destructief gedragen.”

Om op nationaal niveau tot werkelijke verzoening en een nieuwe samenleving te komen, is er echter wel iets meer nodig. “Daarvoor heb je acceptatie nodig van het trauma. Die acceptatie krijg je alleen als je eerlijk bent over je eigen rol en die van anderen. En ik weet niet of iedereen het hier al aandurft om eerlijk te zijn.” Bij de Waarheidscommissie schortte dat er nogal aan, zeg ik. En bij het Wouter Basson-proces ook. En op de werkplek; niet alleen de politieagent, maar ook de ambtenaar en de zakelijk leider hebben nog steeds dagelijks te maken met de stiekeme corruptie van de *old boys networks*. En dan zijn er, in het klein, al die huishoudens waarin *madam* over de huishoudster spreekt als ‘een juweel’, maar haar tegelijkertijd onderbetaalt. Al die huishoudsters die hun conversaties glimmend doorspekken met ‘*my miesies*’, maar, alleen in de keuken, spugen in de *miesies* haar soep. Ley, met een zucht: “Er is dus nog een lange weg te gaan.” •

De namen van de bewoners van Eersterus en Mamelodi zijn om redenen van privacy veranderd.

BRAM PEETERS

“Ik denk d

Interview

Aartsbisschop Njongonkulu Ndungane nam zes jaar geleden het roer over van zijn populaire voorganger Desmond Tutu. Hij is een van de invloedrijkste critici in Zuid-Afrika en, net als zijn voorganger, een symbool in het verzoeningsproces.

Ndungane is druk in de weer. “Ik ben een zondaar”, zegt de 61-jarige aartsbisschop van Kaapstad lachend in zijn werkkamer. “Het wordt mij niet toegelaten mijn roeping te vervullen.” Zijn agenda staat vol met bezoeken van en aan liefdadigheidsorganisaties en hun sponsors. Zijn gezin kan hij weinig zien. Zijn vrouw is samen met hun dochter eigenaresse van een pompstation in een van de townships ver buiten het centrum van Kaapstad en werkt vaak zeven dagen in de week volgens de secretaresse. Hun zoon heeft zijn eigen bedrijf en woont elders in de stad.

Ndungane heeft zijn werkplek op het landgoed van het bisdom in een blanke buitenwijk van Kaapstad. In zijn kantoor hangen foto’s van hem samen met de paus, met Nelson Mandela en met Nobelprijswinnaar Tutu, een van de hoofdfiguren in de anti-apartheidsstrijd. Nog steeds geniet Tutu een grotere populariteit dan zijn wat stijvere opvolger. “Maar dat is mijn probleem niet”, zegt Ndungane met een grimas. “Ik geloof in een God die mensen op gepaste tijden oproept. Tijd gaat voorbij en Hij roept andere leiders op om andere uitdagingen aan

Aartsbisschop Ndungane strijdt tegen armoede at we er geleidelijk wel komen”

te pakken. Ik vind dat Desmond Tutu een man van zijn tijd was die degelijk werk heeft geleverd in het omgaan met apartheid en hij is een van mijn voorbeelden.” Onder de apartheid zat Ndungane drie jaar als politiek gevangene op Robbeneiland. De arena waarin de aartsbisschop zich beweegt is groot en beperkt zich niet tot Zuid-Afrika. Hij sprak met de Britse premier Blair in een poging de oorlog in Irak te voorkomen en met de Zimbabwaanse president Mugabe over de crisis in diens land. Volgens hem beschikt hij over een specialisme door zijn nationaliteit. “Zuid-Afrikanen zijn overal op de wereld betrokken bij het oplossen van con-

flicten vanwege onze ervaring. De grootste bijdrage die Zuid-Afrika aan de wereld heeft geleverd bij de transformatie van apartheid naar democratie, is de hoop hoe conflicten op te lossen.”

Ndungane probeert een soort Marshallplan voor Zuid-Afrika op te zetten om de enorme staatschuld, opgebouwd met name door economische sancties en ongelijke verdeling van welvaart, te verminderen om zo de ontwikkeling van het land en het continent te stimuleren. “We hebben de Waarheid- en Verzoeningscommissie dan wel gehad, maar we hebben de herstelbetalingen nog steeds niet geregeld”, betreurt Ndungane.

“Zuid-Afrika is een natie die ruim drie eeuwen heeft geleden onder kolonialisme, imperialisme en vier decennia gelegaliseerde raciale discriminatie, met alle gevolgen van dien in het economische, politieke en sociale leven en het onderwijs”, zegt de geestelijke fel. “We zijn nu acht jaar verder en alle elementen voor een duurzame democratie zijn daar, zoals de grondwet, een commissie voor mensenrechten, een commissie voor emancipatie en vrijheid van meningsuiting. En tot zekere hoogte zijn deze zaken een verademing. Maar er zijn natuurlijk nog veel economische struikelblokken. Al die jaren van raciaal kapitalisme die al die ongelijkheden veroorzaakten, verander je niet van de ene op de andere dag. Dit is een van de grootste uitdagingen voor het herstel van de natie.”

Volgens Ndungane breekt nu de belangrijkste fase aan voor het nieuwe Zuid-Afrika. “Fase één was het op orde brengen van het constitutionele en politieke klimaat, dat hebben we gedaan. Maar wat belangrijker is, is de verschillende groepen in de samenleving samen te laten groeien en de wonden van het verleden te helen.” De aartsbisschop benadrukt het belang van een open en eerlijke introspectie. “We moeten kritisch kijken naar ons verleden en erkennen wat

wij wel en niet wisten van de wreedheden die begaan zijn. We dienen allen diep berouw te tonen, wat zoveel meer betekent dan excuses aanbieden. Het vergt een mentaliteitsverandering én daden. Gezamenlijk moeten we werken aan een nieuwe maatschappij en dat vergt tolerantie en wederzijdse erkenning. Met z’n allen moeten we een manier vinden elkaar aan te moedigen de kleurgrenzen over te steken.”

Ndungane is erg hoopvol over het verzoeningsproces. “Ik denk dat we er geleidelijk wel komen.” Het wereldkampioenschap rugby, een voorname-lijk blanke sport, vormde enkele jaren terug een mijlpaal voor hem. “Toen dat evenement hier plaatsvond, hadden de meeste mensen de transformatie geaccepteerd in hun hoofd, maar toen Madiba [koosnaam voor Mandela, BP] het rugbyveld opliep met een nummer 6-shirt ging de transformatie naar het hart”, zegt de bisschop, een enthousiast rugbyfan. “We hebben inmiddels door dat we samen moeten werken om deze natie op te bouwen.”

De aartsbisschop vergelijkt het proces van transformatie met een afmattende marathon. “We weten waar we naar toe willen, maar we zijn nog maar aan het begin en de tocht vergt veel voorbereiding, discipline, uithoudingsvermogen, moed en vastberadenheid. De finish ligt nog steeds aan de horizon, maar als we fit blijven en blijven rennen dan komen we er uiteindelijk wel. Ik ben erg hoopvol, maar dat kan ook niet anders, ik ben een gevangene van hoop.” •

